

ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ ДІЄЗДАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

<http://doi.org/10.23939/law2020.28.116>

© Цицик О., 2020

У статті на основі сучасної джерельної бази, зарубіжного та вітчизняного досвіду проаналізовано феномен громадянської активності як основи підвищення дієздатності територіальних громад. Автором запропоновано модель організації взаємодії органів місцевого самоврядування та органів державної виконавчої влади стосовно формування дієздатних територіальних громад в Україні, особливостями якої є цільова спрямованість комплексу механізмів взаємодії і ресурсного забезпечення на розвиток передумов громадянської активності та пов'язаного з нею громадського здоров'я територіальної громади: інформація ↔ мотиви ↔ дії та досвід ↔ соціальний діалог ↔ довіра ↔ соціальний капітал ↔ громадянська компетентність. Дієздатність територіальної громади у запропонованій моделі розглядається водночас як мета і проміжний результат у системі інших суспільно значущих результатів. Серед первинних, культурно-ціннісних чинників, які обумовлюють мотивацію індивіда до громадської активності, є повага до громадських прав та обов'язків. Саме за таких умов можлива ефективна розбудова демократичної держави в Україні, причому коли будуть ефективно організовані механізми комунікації між представниками влади та представниками громад. Також означене вимагає налагодження ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування та органами державної виконавчої влади, які повинні діяти узгоджено відповідно до спільних цілей.

Ключові слова: громадянська активність; громадянське суспільство; правова держава; дієздатність територіальних громад; місцеве самоврядування; органи публічної влади; національне законодавство.

Постановка проблеми. Ефективність управління державою чи її окремою територією не може бути високою, якщо вона не ґрунтується на активності суспільства: будь-які зміни у житті держави мають резонувати із очікуваннями суспільства і передусім його активної частини – громадськості. У зв'язку з цим, питання громадянської участі та громадянської активності населення в реалізації влади на місцевому рівні виступають у якості центральної теми дієздатності територіальних громад. У даному контексті центральне завдання полягає у тому, щоб спробувати визначити тенденції, які дозволяють окреслити динаміку громадянської активності в області дієздатності територіальних громад, зокрема чинники, що впливають на демократію на місцях.

Однією з фундаментальних основ будь якої демократичної системи є участь громадян у суспільному і політичному житті суспільства, яке, в принципі, повинно охоплювати всі компоненти

політичної системи та громадянського суспільства, з одного боку, і задавати через запити різних груп і верств населення основні пріоритети суспільного розвитку – з іншого. Проблема участі громадян є тісно пов'язаною з виникненням конституційного лібералізму та розвитком демократії. Разом із тим, незважаючи на величезний політичний досвід сучасних демократій і значні досягнення в його дослідженні, в сучасних соціальних науках однією з найбільш дискусійних залишається проблема пояснення участі громадян в політичному процесі, мотивів їх прагнення у різний спосіб впливати на прийняття суспільних рішень або, навпаки, відчуження від цього процесу.

Аналіз дослідження проблеми. Означена нами проблематика у науковому дискурсі стає предметом дослідження вчених, що представляють різні дисциплінарні ракурси, зокрема правовий, управлінський, соціологічний, політологічний, історичний, філософський тощо. Проблеми розвитку місцевого самоврядування і територіальних громад як суб'єктів його здійснення розглядалися такими науковцями, як Л. Абрамов, В. Барвіцький, О. Батанов, Т. Василевська, Н. Гринчук, І. Дегтярьова, І. Дробот, Я. Жовнірчик, Т. Кравченко, В. Колтун, В. Куйбіда, Ю. Куц [123], А. Лелеченко, І. Лисенко, В. Мамонова, М. Перепелиця та ін. Безпосередньо поняття «громадянська активність» досліджується у працях Д. Акімова, Т. Безверхої, М. Боришевського, Н. Дерев'янка, І. Жадан, В. Іванчука, А. Карася, В. Поплужного, О. Сухомлинської, К. Чорної, С. Рябова, Л. Шангіної та інших. Водночас громадянська активність як основа підвищення дієздатності територіальних громад ще не були предметом окремого дослідження.

Мета статті – на основі сучасної джерельної бази, зарубіжного та вітчизняного досвіду проаналізувати феномен громадянської активності як основи підвищення дієздатності територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що ми розпізнаємо дефініції «громадянська активність» та «громадська активність». Перша торкається діяльності людини як громадянина з конституційно й законодавчо окресленими правами та обов'язками, натомість друга стосується громадської сфери, соціально орієнтованої діяльності. Разом з тим, ми не спростовуємо їх тісний взаємозв'язок.

Під «громадянською активністю» традиційно осмислюється складне багаторівневе явище суспільної дійсності, в якому виокремлюються такі складові, як: високий рівень громадянської свідомості та культури людини, яка реалізується в активних громадських діях; громадянська відповідальність як повага до громадянських прав та обов'язків; політична участь, яка цілеспрямована на досягнення рівноваги між державною владою та владою громади [1, с. 78].

Вчена І. Букреева удосконалює дефініцію, вимічаючи, що сферами прояву громадянської активності виступають соціально-комунікативна, суспільно-політична та громадська, а до її форм відносить громадянську ініціативу, відповідальність, участь у добровільних суспільних й політичних об'єднаннях, поінформованість (обізнаність) про суспільно-політичне життя, громадська солідарність та взаємодопомога [1, с. 78].

Як показує світова та вітчизняна практика, здебільшого громадськість забезпечує реалізацію заходів стосовно громадянської та громадської активності й виступає базисом становлення демократичного правового суспільства. Втім, у кожній державі та адміністративно-територіальній одиниці повинні бути створені оптимальні умови для реалізації права на участь всіх громадян у процесах управління суспільними справами.

Для визначення чинників та опрацювання пропозицій щодо формування дієздатності територіальних громад, на наше переконання, є вагомими такі базові тези:

Ефективний розвиток місцевого самоврядування передбачає гармонічний розвиток усіх його системних частин – територіальної громади, виконавчих органів і посадових осіб і т. д. Якщо один з

елементів є недостатньо дієздатними, тоді загальна ефективність місцевого самоврядування буде низькою, що підтверджується вітчизняним досвідом.

Усі елементи в системі місцевого самоврядування є тісно взаємопов'язаними, а їх стани взаємозумовленими. Звісно, що кожен елемент чи підсистема, що входять до певної системи, існують та функціонують не відокремлювано (ізолювано), а перебувають у залежності від інших елементів і підсистем й водночас обумовлюють зміни в інших підсистемах. Так, формування дієздатної територіальної громади істотно впливає на ефективність діяльності органів місцевого самоврядування та інших суспільних інститутів. Відтак, діяльність кожної окремої людини є вагомою для позитивних суспільних змін, зокрема для розвитку територіальної громади.

Розвиток територіальної громади є інтегральним результатом розвитку та дій її людей і організацій. Від їх цінностей (моральних, правових), освіченості, традицій, залежить, в якому напрямку цей розвиток буде цілеспрямований.

Дієздатна територіальна громада, крім наявних легітимізованих механізмів реалізації власної активності в системі місцевого самоврядування, повинна ґрунтуватися на громадянську та громадську активність значної частини її населення, котре шляхом своєї прямої участі в ендемічних справах сприяє досягненню соціальної рівноваги, а теж між рівнями влади в державі та у системі місцевого самоврядування.

Розвиток відбувається зі середини, проте зумовлюється і ззовні. Як слушно зауважує В. Грицаєнко, що «доки людина не матиме волі змінити себе саму, ніхто інший не зможе змінити її. Оточення може тільки надавати підтримку, консультувати, проте вирішальне значення у прийнятті рішення має сама особа, тільки вона вирішує, що для неї добре, в якому напрямку рухатися і що робити» [2]. Аналогічно, це торкається й територіальної громади з її прагненням покращити умови своєї життєдіяльності. Разом із внутрішнім усвідомленням потреби змін таке бажання може зумовлюватися й зовнішнім впливом щодо людини та громади, позаяк часто людина чи громада не володіє певною інформацією і тому не хоче змін. Відтак, для появи внутрішньої мотивації та ініціатив необхідний адекватний зовнішній вплив, яким можуть виступати дії органів публічної влади.

Успішні реформи та ефективне публічне управління є неевентуальні, якщо певна «критична частка» соціуму не має належної громадянської компетентності й не проявляє громадянської та громадської активності, а сповідує ідеологію патерналізму. Саме у цьому контексті взірцевою є виокремлена американським вченим Б. Барберем проблема вибору кожного громадянина – чи займати позицію активного суб'єкта в суспільстві (громаді), чи бути пасивним об'єктом. «Бути пасивно обслугованим (пасивно експлуатованим) бюрократичною державою, в якій слово «громадянин» втратило сенс, залишаючись релевантним тільки громадянським актам голосування; або ж бути долученим до еґотичного радикального індивідуалізму у приватному секторі, коли слово «громадянин» є релевантним до діяльності, в яку задіяні всі» [3, р. 116].

У дослідженні Р. Патнама висновується, що успіх державних реформ вкрай залежить від громадянської та громадської активності. Зіставляючи результати реформи із децентралізації влади в Італії у 1960-х рр., вчений звертає увагу на те, що північні регіони, в яких люди є більш соціально активні (за показниками участі в асоціаціях, явки на виборах, зацікавленості місцевими справами тощо), істотніше скористалися переданими з центрального рівня повноваженнями, а в південних значно пасивніших, навпаки, якість управління погіршилася.

Зазначимо, що попри індивідуальний мотив громадянської та громадської активності, означена проблематика не належить тільки до сфери відання самого індивіда. Органи публічної влади повинні забезпечити такі інформаційні та організаційно-правові умови, за яких участь у державних і місцевих справах була не лише правом громадянина, а виступала їх усвідомленим обов'язком і бажанням, якщо громадяни прагнуть демократичних змін й сталого благополуччя.

Можемо стверджувати, що передумовою громадянської та громадської активності є громадянська компетентність. Згідно з науковою позицією В. Шахрая, громадянська компетентність – це

якісний рівень громадянської культури індивіда, який вирізується в спосібності та готовності особистості до адекватної участі у суспільно-громадських процесах. Такий рівень визначається наявністю певних знань про суспільні явища, зміст та тенденції суспільного розвитку, оперативними способами набуття таких знань та їх поповнення, моральною, ціннісною, правовою позицією індивіда, уміннями реалізовувати власні права та обов'язки в реальних соціальних ситуаціях [4, с. 124, 128].

Керуючись такою дефініцією, на нашу думку, громадянська компетентність є кваліфікаційною характеристикою громадянина, яка охоплює знання про права та обов'язки громадянина й вміння їх реалізовувати в практичній площині.

Американський вчений С. Кітер у праці «Громадянське та політичне здоров'я нації: узагальнений портрет» визначає такий чинник, як громадянське здоров'я [5, с. 3]. Втім, у вітчизняній науці таке явище допоки мало досліджується. Дослідниця М. Земш зосереджується на громадянському самопочутті, яке, згідно з її позицією, є вагомою характеристикою психодуховного здоров'я, відображає комплекс настроїв, психічних якостей, моральних установок індивідуума та характеризується життєвою активністю, установкою на патріотичність, альтруїзм і толерантність [74, с. 226–227].

Використовуючи за принципом аналогії наукові напрацювання означених авторів до сфери місцевого самоврядування, можемо запропонувати таке поняття: «громадянське здоров'я територіальної громади» – це комплекс знань, умінь, морально-ціннісних установок, настроїв й прагнень населення об'єднаних територіальних громад, що виявляється в активності населення у процесах, що пов'язані із вирішенням проблем місцевого значення, участю в забезпеченні сталого місцевого й національного розвитку на основах добровільності, патріотичності та емпатії.

Визначити стан громадянського здоров'я територіальної громади можна за комплексом певних критеріїв. Разом з тим теорія не може схарактеризувати, яка оптимальна межа відповідних показників, якщо така оптимальність не виявлена досвідом. З метою її визначення варто проаналізувати відповідні показники в конкурентоспроможних, демократичних державах. Приміром, це можуть бути такі показники, як: частка населення залучена до участі в органах самоорганізації, громадських організаціях, волонтерства, розроблення рішень щодо публічного розвитку і т.ін.

Так, дослідник С. Кітер систематизує критерії оцінки рівня громадянської активності за допомогою трьох груп, а саме:

- *громадянські показники* – вирішення соціальних проблем, активне членство у групі чи певній асоціації, систематичне волонтерство у неполітичних організаціях, участь у благодійних спортивних заходах (велопробіг, пробіг тощо), збір коштів на благодійність;
- *електоральні показники* – здійснення політичного просвітництва, регулярне голосування на виборах, демонстрація політичних символів (стікерів, значків тощо), волонтерство в політичних організаціях чи для кандидатів, внески у політичну кампанію.
- *політичні показники* – співпраця із друкованими виданнями, радіо чи телебаченням для демонстрації власних поглядів, підтримка зв'язку із представниками влади задля вирішення життєвих проблем; протестна діяльність, бойкотування певних товарів та послуг, електронні та письмові петиції, споживання товарів й послуг компаній, яких місія та цінності підтримуються, участь у політичній агітації [5, с. 3].

Такі критерії не мають географічних меж для використання, вони в цілому можуть бути застосовані й для оцінювання рівня громадянської активності в Україні.

Певною мірою більшість із окреслених форм, що запропоновані як критерії для оцінювання рівня громадянської активності, вже використовувалися у нашій державі, втім для більшості українського соціуму вони до недавнього часу взагалі не актуалізовані, приміром, свідоме бойкотування нашими громадянами російських товарів й послуг, що сьогодні активно простежується в контексті напружених стосунків із Росією через організацією нею воєнних дій на Сході держави.

Зауважимо, що існують й інші підходи до оцінювання громадянської активності. Зокрема, на сайті аналітично-маркетингової компанії GfK Ukraine представлені такі критерії: участь у мирному зібранні, акції щодо підтримки певного питання; скарги до місцевих органів влади; участь у громадському слуханні; повідомлення про випадки корупції в поліцію чи прокуратуру; відкрите повідомлення у ЗМІ про корупційні оказії; участь в обговоренні проєктів нормативно-правових документів; участь в офіційному дорадчому органі при місцевих чи державних органах влади [7].

За інтегральним показником громадянської активності близько 14 % українців брали участь хоча б в одному із таких заходів за останні 12 місяців, втім про потенціал свідчить те, що 48 % зацікавлені щонайменше в одному виді з цих заходів, і 26 % зацікавлені в інформації про такі види [7].

Водночас в Україні вже є чимало прикладів громадської активності на всіх рівнях та в усіх сферах публічного управління. Проте з метою прискорення демократичного розвитку та підвищення суспільного добробуту треба збільшувати частку суспільних справ, вирішених за участю громадськості.

Вважаємо, що всі органи публічної влади повинні прагнути подальшого зростання рівня демократизації управління у певних сферах й галузях та вибудовувати механізми для стимулювання реалізації потенціалу громадської та громадянської активності у масштабах держави, а органи місцевого самоврядування відповідно у межах своїх територіальних громад.

Таке розуміння узгоджується з умовиводами С. Байрак, що місцеве самоврядування як інститут, діяльність якого цілеспрямована на становлення, розвиток й засвоєння демократичних традицій у перехідних суспільствах передбачає: трансформацію соціальних спільнот з «учасників» управління в його первинних «суб'єктів»; забезпечення кваліфікованого вирішення соціальними суб'єктами управлінських завдань на основі високої управлінської, політичної та правової культури; організація загальнодоступної системи інститутів, які гарантують не епізодичність, а постійну участь громадян в управлінській діяльності; значно вищий рівень участі громадян у прийнятті, здійсненні контролю за політичними рішеннями, позаяк у результаті прийняття колегіальних рішень досягається не лише їх доцільність, оптимальність, але й ефективність виконання, зростає відповідальність усіх членів колективу за їх реалізацію [8, с. 152].

До основних чинників дієздатності територіальної громади і, відповідно, громадянської активності, необхідно віднести її соціальний капітал. Поняття «соціальний капітал» хоч й виник ще на початку ХХ ст., проте в науковий обіг увійшов у II пол. цього століття завдяки працям Г. Беккера, П. Бурдє, Дж. Коулмена, Р. Патнама, Ф. Фукуями та ін. [9, с. 46]. Нині концепція соціального капіталу використовується як базова в усіх сферах суспільної життєдіяльності й на усіх рівнях управління – від локального до глобального.

Соціальний капітал обумовлює соціальну мобілізацію людей, об'єднаних в одну громаду з певною метою. Відтак, підхід орієнтований на громаду ґрунтується на формуванні свідомості суспільства, а теж організації діяльності для заохочення соціуму застосовувати свій потенціал й ресурси для розв'язання місцевих проблем в партнерстві з місцевою владою та іншими заінтересованими сторонами [10, с. 11].

Соціальний капітал формується із-за впливу низки чинників, проте визначальними серед них є довіра та соціальний діалог – як особлива форма дискусії навколо широкого спектру питань, які є предметом інтересів різних соціальних груп і суспільства загалом.

Позитивною тенденцією є те, що рівень довіри в українському суспільстві упродовж останніх років поступово збільшується, як показують соціологічні опитування.

Також вагомим чинником є досвід реалізації громадянських ініціатив, оскільки лише у процесі діяльності можна набути досвід та сформувати довіру один до одного.

Втім, показово, що згідно із показниками соціологічних опитувань, українці часто неспосібні діяти навіть задля розв'язання проблем свого добробуту, і покладають найбільшу відповідальність

за економічне зростання населення на органи влади, Дослідниця громадянських цінностей українців Н. Наумова, опрацювавши результати соціологічних опитувань, висновок про брак чітко вираженого тренду розвитку громадянських цінностей, що підтверджується то суттєвим збільшенням інтересу українців до політичного життя, то істотним його зниженням [11, с. 243]. Згідно з висновками аналітично-маркетингової компанії GfK Ukraine, громадська діяльність українців підвищилася в 2014–2015 рр., але переважно вона обмежується пожертвуванням коштів на допомогу армії та вразливих груп: 65 % опитаних підтвердили факт надання допомоги українській армії [7].

За результатами досліджень Фонду Демократичні ініціативи імені І. Кучеріва, рівень активності громадян, націленої на захист своїх прав, є невисоким. Особи, які зіштовхувалися зі ситуаціями щодо порушення своїх прав, 54 % опитаних засвідчили, що вони ніколи не намагалися захищати власні права, і тільки 46 % робили певні спроби. Так, лише 17 % населення впевнені, що Україна спроможна подолати наявні проблеми та труднощі у найближчі кілька років, 49 % вважають, що це відбудеться, проте у більш віддаленій перспективі, а 19,5 % загалом переконані у неспроможності держави [50].

Такі емпіричні дані демонструють досить невисокий рівень громадянської активності та переважаючі патерналістські настрої в українському суспільстві, що врешті-решт не забезпечує необхідного балансу сил у системі публічного управління, а отже об'єктивно не може бути високоефективним. Позаяк відповідальність за розвиток суспільства покладається на органи публічної влади, то саме вони повинні стати найбільш заінтересованими суб'єктами у формуванні спроможних партнерів – суспільства в цілому, територіальних громад, громад за публічними інтересами тощо.

З'ясувати причини такого стану спробував О. Кіндратець, відтак виокремив чинники незадовільного рівня громадянської активності, а саме: брак довіри у суспільстві; невпевненість у власних силах; обмежений доступ громадян до інформації, необхідної для прийняття рішень; відсутність необхідних навичок, культури участі та досвіду; патерналізм; обмаль ресурсів (часу, коштів, навичок); особливості політичної культури (для більшості українців характерна підданська політична культура); відсутність спільної ідентичності тощо [13, с. 118].

Окреслені чинники з позицій системного підходу логічно доповнюються факторами, які визначені Е. Афонінін, Л. Гонюковою та Р. Войтович у їх спільному дослідженні [14, с. 22]: небажання влади забезпечувати участь громадськості у формуванні політики та перебувати під її контролем; небажання громадськості активно долучатися до суспільно-політичного життя.

Визначивши основні чинники, що впливають на громадянську активність, можна сформулювати ефективні механізми впливу на них. Приміром, небажання влади забезпечувати участь громадськості у формуванні політики можна вирішити за рахунок доведення до неї аргументів й фактів, які демонструють корисність такого залучення, а теж створення належних правових норм, яких органи влади повинні дотримуватися навіть без усвідомлення такої доцільності. Таке усвідомлення тільки зміцнює соціальну синергію, тому необхідно забезпечувати відповідний рівень компетентності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування стосовно громадської участі.

Приймаючи визначений нами шлях розбудови громадянського суспільства в Україні на засадах громадянської активності як перспективний, слушно актуалізувати питання щодо необхідності розроблення та використання механізмів сталої її підтримки. Хоч станом на сьогодні вже існують певні організаційно-правові механізми, націлені на зростання громадянської активності, втім їх ще недостатньо для якісних змін.

Підтримуємо позицію Н. Заяць, що «на сучасному етапі становлення інституту місцевого самоврядування (з обов'язковим гарантуванням конституційних прав громадян) вагомою ролі набуває існування інституту відповідальності виборних осіб місцевого самоврядування. Це можливо досягнути кількома шляхами: внаслідок періодичності виборчого процесу, контролювання самих виборців, дотримання обмежень стосовно виконання повноважень депутата місцевої ради. Необхідність довіри соціуму та громадських організацій до державних органів й органів місцевого самовряду-

вання, до представників рад усіх рівнів є передумовою формування та існування демократичної країни, що визначається правовою державою з міцним громадянським суспільством» [15, с. 37].

Відтак, органи місцевого самоврядування повинні підвищити свою «чулість» до громадянських ініціатив, які, в свою чергу, мають пропонуватися активними суб'єктами місцевої громади, по-іншому, діяльність органів місцевого самоврядування може абсолютно перетворитись на таку, яка існує у відриві від конкретних потреб громадян.

Втім, якщо проблеми громади не будуть вербалізовані, не доведені до органів місцевого самоврядування, тоді вони залишаться питаннями, якими влада не піклується. Проблеми, реальне розв'язання яких є в межах компетенції органів самоврядування, можуть і повинні бути артикульовані та поставати у «горизонті» їх діяльності, коли громада матиме можливість побачити їх ефективність. Оскільки, через громадянську активність члени громади можуть пропонувати свідомі дії, націлені на втілення в життя цілого спектру загальнолюдських, соціальних, громадянських і політичних цінностей, за розумного балансу особистих та суспільних [1, с. 78].

Як слушно зауважує А. Єрмоленко, передусім бажано на законодавчому рівні забезпечити рефлексивний механізм у прийнятті рішень, коли кожен політик у відкритому суспільстві свідомий, що його рішення можуть піддаватися критиці та оскаржені будь-яким можливим суб'єктом (також колективним), і що будь-який суб'єкт може ініціювати незалежну експертизу певних політичних рішень, що уможливорює не тільки персональну відповідальність політика, але й утворення механізмів й процедур колективної відповідальності [68, с. 261]. Справді, у демократичних країнах неможливо обійтися без усвідомлення того моменту, що добробут громади залежить не так від держави чи приватного сектору, а як від реалізації членами громади своєї свободи з метою суспільного блага самої громади, від актуалізації власної громадянської активності.

У цьому контексті вагомими напрямками діяльності є формування громадянського здоров'я, громадянських цінностей, розвиток громадянської освіти та громадянське виховання.

Слід констатувати, що нині в нашій державі є мало поширеною громадянська освіта (просвіта), завдяки якій українці могли б формувати особисту громадянську компетентність, і зрештою виходити на рівень конструктивних дій. Стосовно місцевого самоврядування повинна формуватися муніципальна компетентність соціуму, зокрема його здатності ініціювати та вирішувати питання місцевого значення. Головними суб'єктами відповідної просвіти природно мають виступати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські організації, навчальні заклади та інші суспільні інститути.

На потенціалі громадянської освіти концентрують свою увагу чимало дослідників. Погоджуємося з вченим А. Карнаухом, що зміст громадянської освіти передбачає надання кожній людині знань, необхідних для існування та ефективного функціонування в нинішньому глобальному суспільстві, які визначають його громадянську компетентність, політико-правову та соціально-економічну освіченість. Громадяни демократичних суспільств повинні володіти необхідним мінімумом знань про ідеали та цінності, які складають базис демократичної політичної культури. Ця культура включає розуміння значення прав людини, їх дотримання у щоденній практиці, знання того, як організоване суспільство та його інститути, уміння брати участь у громадському житті (сприяти вирішенню конфліктів, вступати в комунікацію і співпрацювати, зокрема й із представниками влади, робити свідомий та відповідальний вибір, критично мислити тощо) [17, с. 83].

Висновки. Отже, означені нами положення дозволяють пропонувати модель організації взаємодії органів місцевого самоврядування та органів державної виконавчої влади стосовно формування дієздатних територіальних громад в Україні, особливостями якої є цільова спрямованість комплексу механізмів взаємодії і ресурсного забезпечення на розвиток передумов громадянської активності та пов'язаного з нею громадського здоров'я територіальної громади: інформація ↔ мотиви ↔ дії та досвід ↔ соціальний діалог ↔ довіра ↔ соціальний капітал ↔ громадянська ком-

петентність. Дієздатність територіальної громади у запропонованій моделі розглядається водночас як мета і проміжний результат у системі інших суспільно значущих результатів. Приміром, серед первинних, культурно-ціннісних чинників, які обумовлюють мотивацію індивіда до громадської активності, є повага до громадських прав та обов'язків. Саме за таких умов, можлива ефективна розбудова демократичної держави в Україні, причому коли будуть ефективно організовані механізми комунікації між представниками влади та представниками громад. Також означене вимагає налагодження ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування та органами державної виконавчої влади, які повинні діяти узгоджено відповідно до спільних цілей.

Як слушно зауважує І. Костенок [18], «точкою відліку для розвитку громадянської участі є належна ціннісна основа – наявність у структурі життєвих цінностей тих установок, які відповідають за формування мотивації участі. Це, передусім, активна життєва позиція, високий рівень соціальної відповідальності та відповідальне ставлення до того, що відбувається у суспільстві (як в державі в цілому, так і в найближчому оточенні), бажання до активної взаємодії, колективних рішень загальних справ». Окреслені вимоги, на нашу переконання, абсолютно вміщуються в категорію «громадянське здоров'я».

Щодо розвитку територіальних громад й посилення впливу громадськості на вирішення їх нагальних проблем доцільно виокремити такі чинники: бажання змінити власне життя і готовність до відповідальності як основного принципу дій; гнучкість, позитивне мислення; участь як умова розвитку громади; збереження культурних традицій громади; спільне вирішення конфліктів; розвиток партнерства; готовність до навчання та ін. В цілому щодо кожної територіальної громади необхідно визначати індивідуальні чинники, які потребують управлінського впливу та розроблення належного комплексу спеціальних механізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Букреєва І. Громадянська активність української студентської молоді: особливості виявлення та тенденції розвитку. *Соціологічні студії*. 2013. № 2. С. 77–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2013_2_16.pdf (Дата звернення 22.09.2020 р.).
2. Грицаенко В. Социальный капитал и гражданское общество. Рецензия на статью Francis Fukuyama. *Social Capital and Civil Society* URL:<http://scd.centro.ru/dover.zip> (Дата звернення 22.09.2020 р.).
3. Barber B. R. Searching for civil society. *National Civic Review*. 1995. Vol. 84. pp. 114–118.
4. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*. 2008. № 2. С. 123–134.
5. Keeter S. The Civic and Political Health of the Nation: A Generational Portrait. URL: http://www.civicyouth.org/research/products/Civic_Political_Health.pdf (Дата звернення 22.09.2020 р.).
6. Земш М. Б. Гражданское самочувствие в контексте психодуховного здоровья растущей личности. *Образование и педагогические науки*. № 5. В 2-ох ч. Ч. 1. 2015. С. 226–228.
7. Україна: Підсумки Революції Гідності. Як змінилася країна і народ. URL: <http://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/news/ukraine-pre-and-post-war/> (Дата звернення 22.09.2020 р.).
8. Байрак С. О. Місцеве самоврядування – основа розвитку демократичної держави. *Панорама політологічних студій*. 2013. Вип. 10. С. 148–154.
9. Абрамов Л. К., Азарова Т. В. Центр місцевої активності на базі будинку культури: методологія та технологія розвитку територіальної громади. Кіровоград : ІСКМ, 2010. 116 с.
10. Впровадження ініціатив, орієнтованих на громаду: Волинський регіональний досвід; Проєкт «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду, 2010. Луцьк. 33 с.
11. Наумова Н. Динаміка громадянських цінностей українців і перспективи ефективної демократії *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2015. Вип. 2 (16). С. 239–249.
12. Громадська думка про права людини в Україні : результати загальнонаціонального соціологічного дослідження «Права людини в Україні» пров. 22 жовт. – 6 листоп. 2016 р., Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». URL: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-prava-lyudini-v-ukraini> (Дата звернення 22.09.2020 р.).
13. Кіндратець О. М. Громадянська активність як умова демократизації суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 38. С. 117–125.
14. Афонін Е. А. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 160 с.
15. Заяць Н. В. Шляхи вдосконалення діяльності представницьких органів місцевого самоврядування в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 3.

С. 34–39. 16. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи: монографія. Київ: Лібра, 2010. 408 с. 17. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 82–88. 18. Костенок І. В. Громадянська активність на місцях як один з індикаторів інтенсивності муніципальних процесів: український вимір. Державне управління: удосконалення та розвиток : Електронне наук. фах. вид. 2012. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=534> (Дата звернення 22.09.2020 р.).

REFERENCES

1. Bukrieva I. *Hromadianska aktyvnist ukrainskoi studentskoi molodi* [Civic activity of Ukrainian student youth]: osoblyvosti vyjavlennia ta tendentsii rozvytku. *Sotsiologichni studii*. 2013. No. 2. P. 77–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2013_2_16.pdf (Data zvernennia 22.09.2020 r.).
2. Hrytsaenko V. *Sotsyalnyi kapital y hrazhdanskoe obshchestvo*. [Social capital and civil society. Review of Francis Fukuyama's article]. *Retsenzia na statiu Francis Fukuyama. Social Capital and Civil Society* URL:<http://scd.centro.ru/dover.zip> (Data zvernennia 22.09.2020 r.).
3. Barber B. R. *Searching for civil society*. *National Civic Review*. 1995. Vol. 84. pp. 114–118.
4. Shakhrai V. M. *Hromadianska kompetentnist osobystosti yak problema suchasnoho suspilstva*. [Civic competence of the individual as a problem of modern society]. *Ukrainskyi sotsium*. 2008. No. 2. P. 123–134.
5. Keeter S. *The Civic and Political Health of the Nation: A Generational Portrait*. URL: http://www.civicyouth.org/research/products/Civic_Political_Health.pdf (Data zvernennia 22.09.2020 r.).
6. Zemsh M. B. *Hrazhdanskoe samochuvstvie v kontekste psikhodukhovnoho zdorovia rastushchei lychnosti*. [Civic well-being in the context of mental health of a growing person] *Obrazovanye y pedahohycheskye nauky*. No. 5. V 2-kh ch. Ch. 1. 2015. P. 226–228.
7. *Ukraina: Pidsumky Revoliutsii Hidnosti. Yak zminylasia kraina i narod*. [Ukraine: Results of the Revolution of Dignity]. URL: <http://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/news/ukraine-pre-and-post-war/> (Data zvernennia 22.09.2020 r.).
8. Bairak S. O. *Mistseve samovriaduvannia – osnova rozvytku demokratychnoi derzhavy*. [Local self-government – the basis for the development of a democratic state]. *Panorama politolohichnykh studii*. 2013. Vyp. 10. P. 148–154.
9. Abramov L. K., Azarova T. V. *Tsentr mistsevoi aktyvnosti na bazi budynku kultury: metodolohiia ta tekhnolohiia rozvytku terytorialnoi hromady*. [Center of local activity on the basis of the House of Culture: methodology and technology of territorial community development]. *Kirovohrad : ISKM*, 2010. 116 c.
10. *Vprovadzhennia initsiatyv, oriientovanykh na hromadu*: [Implementation of community-oriented initiatives]. *Volynskyi rehionalnyi dosvid; Proiekt «Mistsevyi rozvytok, oriientovanyi na hromadu, 2010*. Lutsk. 33 p.
11. Naumova N. *Dynamika hromadianskykh tsinnosti ukrainsiv i perspektyvy efektyvnoi demokratii Ukrainske suspilstvo*: [Dynamics of civic values of Ukrainians and prospects for effective democracy Ukrainian society]. *monitorynh sotsialnykh zmin*. 2015. Vyp. 2 (16). P. 239–249.
12. *Hromadska dumka pro prava liudyny v Ukraini* [Public opinion on human rights in Ukraine] : rezultaty zahalnonatsionalnoho sotsiologichnoho doslidzhennia «Prava liudyny v Ukraini» prov. 22 zhovt. – 6 lystop. 2016 r., Fond «Demokratychni initsiatyvy imeni Ilka Kucheriva». URL: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-prava-lyudini-v-ukraini> (Data zvernennia 22.09.2020 r.).
13. Kindratets O. M. *Hromadianska aktyvnist yak umova demokratyzatsii suspilstva*. [Civic activity as a condition for democratization of society] *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*. 2009. Vyp. 38. P. 117–125.
14. Afonin E. A. *Hromadska uchast u tvorenni ta zdiisnenni derzhavnoi polityky* [Public participation in the creation and implementation of state policy]. / E. A. Afonin, L. V. Honiukova, R. V. Voitovych. K. : *Tsentr spryannia instytutsiinomu rozvytku derzhavnoi sluzhby*, 2006. 160 p.
15. Zaiats N. V. *Shliakhy vdoskonalennia diialnosti predstavnytskykh orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini*. [Ways to improve the activities of representative bodies of local government in Ukraine] *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo*. 2011. No. 3. P. 34–39.
16. Iermolenko A. M. *Sotsialna etyka ta ekolohiia. Hidnist liudyny – shanuvannia pryrody* [Social ethics and ecology. Human dignity – respect for nature]: monohrafiia. Kyiv: Libra, 2010. 408 p.
17. Karnaukh A. *Hromadianska osvita yak zasib formuvannia politychnoi kultury molodi*. [Civic education as a means of forming the political culture of youth]. *Politychnyi menedzhment*. 2007. No. 6. P. 82–88.
18. Kostenok I. V. *Hromadianska aktyvnist na mistsiakh yak ody z indykatoriv intensyvnosti munitsypalnykh protsesiv* [Civic activity on the ground as one of the indicators of the intensity of municipal processes: the Ukrainian dimension]: ukrainskyi vymir. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok : Elektronne nauk. fakh. vyd*. 2012. No. 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=534> (Data zvernennia 22.09.2020 r.).

Дата надходження: 27.08.2020 р.

Olga Tsitsyk

Department of Theory and History of State and Law,
constitutional and international law
Lviv State University of Internal Affairs

**CIVIC ACTIVITY AS A GUARANTEE OF INCREASING
THE CAPACITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES**

The article analyzes the phenomenon of civic activity as a basis for improving the capacity of territorial communities on the basis of modern source base, foreign and domestic experience. The author proposes a model of interaction between local governments and state executive bodies in relation to the formation of capable territorial communities in Ukraine, the features of which are the target of a set of mechanisms of interaction and resource provision for the development of civic activity and related public health of the territorial community: information ↔ motives ↔ actions and experiences ↔ social dialogue ↔ trust ↔ social capital ↔ civic competence. The capacity of the territorial community in the proposed model is considered both as a goal and an intermediate result in the system of other socially significant results. Among the primary cultural and value factors that determine an individual's motivation for social activity is respect for public rights and responsibilities. It is under such conditions that the effective development of a democratic state in Ukraine is possible, and when the mechanisms of communication between government officials and community representatives will be effectively organized. It also requires the establishment of effective interaction between local governments and state executive bodies, which must act in concert in accordance with common goals.

Key words: civic activity; civil society; constitutional state; capacity of territorial communities; Local Government; public authorities; national legislation.